

ŞEYH OSMAN BİN ALİ'NİN UMURÜ'L-ÜMERA ADLI ESERİ VE DİL ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE¹

İnan GÜMÜŞ*

Doç. Dr. Özgür Kasım AYDEMİR**

ÖZ

Hakkındaki bilgilere sınırlı olarak kendi eserinden ulaşabildiğimiz Şeyh Osman bin Ali, XVI. yüzyılın ikinci yarısında Mısır Valiliğinde devlet görevinde bulunmuş bir şahsiyettir. Onun asıl önemini, emekliliği sırasında dönemin Mısır valisi Hasan Paşa'ya sunmuş olduğu Umurü'l-Ümera adlı siyasetname niteliği taşıyan eserinde aramak gerekmektedir. Umurü'l-Ümera'nın belirleyebildiğimiz iki nüshası bulunmaktadır. Birinci nüsha, "Süleymaniye Kütüphanesi Fatih No. 4188." envanter numarasıyla; ikinci nüsha ise "Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi No. 5361." envanter numarasıyla kayıtlıdır. "Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi No. 5361" envanter numarasıyla kayıtlı nüsha, 108 varaktan oluşmaktadır ve varak numaraları kaydedilmiştir. Bu nüshanın her sayfasında 17 satır bulunmaktadır. İncelemede esas aldığımız "Süleymaniye Kütüphanesi Fatih No. 4188." envanter numarasıyla kayıtlı nüshada ise 120 varak bulunmaktadır ve bu nüshanın varak numaraları kaydedilmemiştir. Nüshanın her sayfasında 17 satır bulunmaktadır. Bu çalışmada, sözü edilen el yazması eserin tanıtması yapıldıktan sonra dönemi içerisinde öne çıkan dil özelliklerinin ana çizgileriyle verilmesi amaçlanmıştır. Umurü'l-Ümera dil özellikleri yönüyle geçiş döneminin özelliklerini bünyesinde barındıran bir eserdir. Eski Anadolu Türkçesi özelliklerinin sürdürülmesinin yanında yeni seslik ve biçimlik özelliklerin de ortaya çıktığı görülmektedir. Bu durum, dudak uyumundaki yeni gelişmeler, kimi kip eklerindeki yeni kullanımlar (şimdiki zaman, gelecek zaman, koşul, gereklilik) ve kişi eklerindeki değişimler (koşul birinci çokluk ekinin adıl kökenli kişi eki yerine iyelik kökenli kişi ekiyle çekimlenmesi gibi) olarak gözlemlenebilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Siyasetname, Umurü'l-Ümera, Osmanlı Türkçesi, dil özellikleri.

ON SHEIKH OSMAN BİN ALİ'S WORK CALLED UMURU'L-UMERA AND ITS LANGUGAGE CHARACTERISTICS

ABSTRACT

Sheikh Osman Bin Ali about whom we could get the information from his own work is a personality who worked as a state officer in the Egyptian governorship in the second half of the sixteenth century. It is required that his substantiality should be searched in his work called Umurü'l-Umera which has the characteristics of siyaset-nama and which he presented to the Egyptian governor of the time, Hasan Paşa, during his retirement. Two transcripts of Umurü'l-Umera we could determine exist. The first transcript is registered with the inventory number, "Süleymaniye Kütüphanesi Fatih No. 4188"; as for the second transcript, it is registered with the inventory number, "Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi No. 5361". The transcript registered with the inventory number, "Süleymaniye Kütüphanesin registered. 17 lines exist in

¹ Bu makale, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı bünyesinde hazırlamakta olduğumuz "Umurü'l-Ümera (Metin-Dil Özellikleri) ve İktidar Felsefesi Bağlamında Söylem Çözümlemesi" adlı doktora tezinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

* Süleyman Demirel Üniversitesi Uluborlu Meslek Yüksekokulu, Öğretim Gör, inangumus@sdu.edu.tr

** Pamukkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, okaydemir@gmail.com

every page of this transcript. 120 leaves exist in the transcript, registered with the inventory number "Süleymaniye Kütüphanesi Fatih No. 4188", which we based on analysing, and the numbers of this transcript haven't been registered. 17 lines exist in every page of the transcript. In this study, it is aimed that the language characteristics becoming prominent in its time should be given with the base lines after the presentation of the manuscript mentioned has been made. Umurü'l-Ümera language features are a work containing the characteristics of the transition period in its direction. In addition to the preservation of Old Anatolian Turkic features, new features of voice and formality have appeared. This can be observed as new developments in lip coordination, new uses (present time, future time, condition, necessity) and changes in person additions (such as the condition in which the first multiplicity suffixes are derived from the person of the possession rather than the person of the original origin).

Keywords: Siyasat-nama, Umurü'l-Umera, Ottoman Turkish, language characteristics.

Giriş

Bu çalışma, XVI. yüzyılın son çeyreğinde kaleme alınmış olan Umurü'l-Ümera adlı el yazması niteliğindeki bir siyasetnameyi merkeze almaktadır. El yazması eserler, kültür tarihimizin ve toplumsal belleğimizin izlerinin sürüldüğü metinler olarak öne çıkar. Siyasetnameler ise geçmiş dönemlerin olaylarını, algılarını, anlayışlarını ve kültürlerini yansıtan eserler olarak belirir. Genel anlamda devlet adamlarına yol gösterme ve önerilerde bulunma amacıyla yazılan siyasetnamelerin teorik nitelikli eserler (Karpuz ve Aydemir 2012: 139) olduğu dile getirilebilir. Edebi türler içerisinde ele alınan siyasetnameleri, devlet yönetimine ilişkin çeşitli önerilerin bulunduğu, öğretisel yönleri öne çıkan eserler (Karpuz ve Aydemir 2011: 76) olarak değerlendirmek mümkündür.

Agâh Sırrı Levend, siyasetnamelerin devlet yönetimini konu alması dolayısıyla hükümdarlar, vezirler ve emirler için yazıldığını belirtir ve siyasetnameleri, içinde bulunulan dönemin toplumsal hayatını, askeri ve mali örgütlerini, yasa ve tüzüklerini, toplumun gelenek ve göreneklerini barındıran eserler olarak değerlendirir (Levend 1962: 168). Bir anlamda siyasetnameler, toplumu ve kültürü yansıtan eserler olarak öne çıkar ve bu durum toplumsal belleğin kodlarının çözülmesinde önemli işleve sahip olur. Bu bağlamda siyasetnamelerin birçok disiplinin inceleme alanına girdiğini belirtmek gerekmektedir.

Siyasetnameler, genel olarak padişahlara, vezirlere ve devlet adamlarına öğütler verdiği için birer nasihatname sayılır ve bu doğrultuda *Nasayihü'l-Müluk* gibi adlarla (Levend 1962: 171) anılabilir. İnceleme konumuzu oluşturan Umurü'l-Ümera adlı siyasetname, doğrudan öğüt veren bir eser değildir. Eser, klasik siyasetname dizilişine göre düzenlenmemiş, hükümdar adları üzerinden somut örneklerle ve tarihsel anekdotlarla zenginleştirilmiştir. *Padişah, şah, hakan, sultan, siyaset* gibi kavramların açıklanması sırasında verilen kuramsal bilgilerden ve konuya uygun anlatılan hikâyelerden, yöneticilerin -aynı zamanda okuyucuların da- dersler çıkarması beklenir. Bu nedenle verilmek istenen iletiler dolaylı yoldan dile getirilmiş görünmektedir.

Umurü'l-Ümera, III. Murad'ın padişahlığı döneminde yazılmıştır. Yerli ve yabancı tarih kaynakları III. Murad'ı zayıf karakterli olarak ve devlet otoritesini yitirmesiyle değerlendirmektedir. Osmanlı Devleti'ndeki bozulmanın ve çözülmenin başlangıcı olarak III. Murad dönemine işaret edilmiştir (Uzunçarşılı 2011: 114; Hammer 2007: 165-166, 168-169, 175-178; Zinkeisen 2011: 280; Peçevi İbrahim Efendi 1992:

1-3; İnalçık 2014: 43-44). Belirtilen tarihsel ortam içerisinde siyasetnamelerin, işlevselliğiyle öne çıktığını belirtebiliriz. Nitekim Halil İnalçık, siyasetnameleri devleti kalkındırma çabasının bir sonucu olarak görmüş, siyasetnamelerin içeriğinde yer alan kuramsal bilgilerin işlevselliğine vurgu yapmıştır. Bu işlevselliğin, yöneten-yönetilen bağlamında karşılıklı olduğu belirtilmiştir. Bu noktada Bahadır Türk'ün "siyasetnameler, Foucault'cu anlamıyla, aslında 'iktidar teknolojileri' ile 'benlik teknolojileri'nin bir sentezini sunmaya çalışan metinler olarak değerlendirilebilir (Türk 2012: 29), ifadeleri anlam kazanmaktadır. İnalçık bu sentezi, yöneten ve yönetilen ilişkisi bağlamında adalet dairesi kavramıyla somutlaştırmıştır (İnalçık 2014: 54). Bu bağlamda hem Osmanlı Devleti'nin hem de Mısır yönetiminin içinde bulunduğu tarihsel koşullar düşünüldüğünde Umurü'l-Ümera gibi siyasetname türü eserler, işlevselliğiyle öne çıkmaktadır.

1. Eser ve Yazarıyla İlgili Bilgiler

Eser ve yazarıyla ilgili olarak çeşitli kaynaklardan yaptığımız taramalar sonucunda yeterli bilgilere ulaşamadık. Kâtip Çelebi'nin *Keşfü'z-Zünûn* (Kâtip Çelebi 2007), Mehmed Süreyya'nın *Sicill-i Osmani* (Mehmed Süreyya 1996), Bursalı Mehmed Tahir'in *Osmanlı Müellifleri* (Bursalı Mehmed Tahir 2016), Bursalı Mehmed Tahir'in *Siyasete Mûteallık Asar-ı İslamiyye* (Severcan 1990: 585-595; Deniz 1999: 58-64) ve *Ahlak Kitaplarımız* (Özgen 2010: 251-264; Özdemir 2009: 161-176) adlı biyografik çalışmalarda eser ve yazarla ilgili bilgilere ulaşamadık.

Özel olarak siyasetnameler üzerinde çalışan kimi araştırmacılar Şeyh Osman bin Ali ve Umurü'l-Ümera adlı eserine de değinmişlerdir. Agâh Sırrı Levend'in *Siyasetnameler* adlı makalesinin *Türkçe Eserler* alt başlığında Umurü'l-Ümera'ya da yer verilmiş (Levend 1962: 188); eserin adı, yazarı ve katalog bilgisi dışında açıklama yapılmamıştır.

Ahmet Uğur'un *Osmanlı Siyâset-nâmeleri* adlı eserinde, incelemeye esas aldığı siyasetnameler arasında Umurü'l-Ümera da yer alır ve eserle ilgili şu bilgiler aktarılır:

"Şeyh Osman b. Alî, Ümûrü'l-Ümerâ: Besmeleden sonra kitap, minnet ol melik-i Yevmi'd-Dine ki... ile başlar. Emekliye ayrıldığında yazar kendisine gaibden gelen bir sesin ona birşeyler yapması lazım geldiğini söylemesi üzerine bu kitabı ele aldığını söyler. Süleymân-ı zamân devrinde Hasan Paşa adına yazdığını açıklar. Eserde sayfalar numarasızdır. Hân, Sultân, Pâdişah, Halîfe, Emîr, Siyâset kelimelerini açıklar ve şöyle biter. Eş-şerif Ni'metu'llah ibn el-Merhûm eş-Şeyh Osman, tegammede hümmâllâhu bi-el-Merhûm eş-Şeyh Osman, tegammede hümmâllâhu bifazlihî ve 'inâyetihî ve gufrânihî ve rahmetihî. Âmin." (Uğur 2001: 61).

Aynı çalışmada eserin, "Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih no: 4188" katalog numarasıyla kayıtlı olduğu belirtilmiştir (Uğur 2001: 61).

Orhan M. Çolak, İstanbul kütüphanelerindeki siyasetnameleri konu alan makalesinde eserle ilgili şu tanıtmayı yapmıştır:

"Umûrü'l-umerâ, Şeyh Osman b. Ali, Süleymaniye Ktp. Fatih No. 4188, Hacı Mahmud Ef. No. 5361 (Müellif, emekliye ayrıldığında kendisine gaibden gelen bir sesin ona bir şeyler

yapması lazım geldiğini söylemesi üzerine bu kitabı kaleme aldığını belirtir ve daha sonra eseri kimin için yazdığını açıklar. Eser, H. 990'da Kanûnî Sultan Süleyman devrinde Mısır Valisi olan Hasan Paşa adına yazılmıştır. Müellif, han, sultan, padişah, halife, emir ve siyaset kelimelerini açıklayarak eserini bitirir." (Çolak 2003: 376).

Ahmet Yaşar Ocak'ın Osmanlı siyasi düşüncesi üzerine yaptığı değerlendirmesinde, "bozulan devlet düzeninin ıslahı konusunda irili ufaklı bir takım risaleler ve eserler yazan özellikle ilmiyeye mensup şahsiyetler" arasında Şeyh Osman bin Ali'ye de yer verilir ancak yazar ve eseriyle ilgili başka bilgi bulunmaz (Ocak 1998: 168-169).

Eserin, üzerinde çalıştığımız "Süleymaniye Kütüphanesi Fatih No. 4188." envanter numarasıyla kayıtlı nüshasının dışında, Orhan M. Çolak tarafından da belirtilen "Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi No. 5361." envanter numarasıyla kayıtlı bir başka nüshası daha bulunmaktadır. Yaptığımız taramalar sonucunda, eserin başka bir nüshasına rastlayamadık.

"Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi No. 5361." envanter numarasıyla kayıtlı nüshanın iç kapağında *eş-Şerîf Ni'metu'l-lah bin Osman bin 'Ali Umûrû'l-Ümerâ'* kaydı yer almaktadır. Bu nüsha 108 varaktan oluşmaktadır ve varak numaraları kaydedilmiştir. Her sayfada 17 satır bulunmaktadır. İncelemede esas aldığımız "Süleymaniye Kütüphanesi Fatih No. 4188." envanter numarasıyla kayıtlı nüsha, 120 varaktan oluşmaktadır ve varak numaraları kaydedilmemiştir. Her sayfada 17 satır bulunmaktadır.

Eserin yazılış tarihiyle ilgili olarak "Süleymaniye Kütüphanesi Fatih No. 4188." envanter numaralı nüshanın **119a/4-5** numaralı satırlarında şu kayıt yer almaktadır:

kitâb âhîr olup bi-zikr hükkâm

didüm târîhin anuñ zikr-i ahkâm (٩٩٠=990)

Yukarıdaki beyitte yer alan *zikr-i ahkâm* ifadesi mavi mürekkeple yazılmış ve alt kısmına ٩٩٠=990 tarihi düşülmüştür. Böylelikle eserin yazılış tarihi *ebced* hesabına göre tarih düşülerek verilmiştir. Aynı sayfanın derkenar bölümündeki "*bunuñ kalbı zâkir-i hükkâmda* (٩٩٠=990) *râstdur*" tümcesinde yer alan *zâkir-i hükkâm* ifadesinin üzerinde de ٩٩٠=990 yılı belirtilmiştir. Her iki ifadede yer alan harflerin *ebced* hesabına göre ortaya çıkan rakamsal değerlerinin H. 990 yılına karşılık geldiği görülmektedir. "Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi No. 5361." envanter numarasıyla kayıtlı nüshanın **106a** ve **107a** numaralı sayfalarında da aynı tarihin düşüldüğü görülmektedir.

Hicri 990 yılı, miladi 1582/1583 yıllarına karşılık gelmektedir (<http://www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme-kilavuzu/>, erişim tarihi: 12.02.2018). Eserin sunulduğu Hasan Paşa'nın miladi 1580'de Mısır valisi olması (Özcan 1997: 5) ve bu görevde iki yıl on ay kalması (Corci Zeydan 2015: 139), eserin 1582 yılının sonu ya da 1583 yılının başlarında yazılmış olması ihtimalini ortaya çıkarmaktadır.

Taradığımız kaynaklardan ulaşamadığımız yazarla ilgili bilgilere -sınırlı da olsa- metinden ulaşabiliyoruz. Yazarın devlet görevinde bulunduğu, bu görev dolayısıyla saadete eriştiği ve sonrasında ise uzak bir kazaya sürüldüğü, **002b** numaralı varakta yer alan ifadelerde kendi kaleminden anlatılmaktadır:

lā-cerem gāhī dün zeyd-i ‘ālem fakīre virdükleri cāhı bugün ‘amr ve cāhil-i rāşīye (08)

yā bir bāṭıl ‘araba degül ki karşıya alup virürler mezīd ‘ināyete lāyık olanları (09)

ri‘āyet itmedüklerinden ğayrı zevāyiddür kārđan ‘add idüp kaçana ‘azl iderler (10)

yā aşşısı ziyānına nef‘i zarrına kifāyet itmez be ‘sü’l-bedel bir mühmel (11)

każāya sevķ iderler ve bir ba‘īd każāya sürerler yā bir ‘amīķ vādīye atarlar (12)

Yazar, düştüğü durumun bir yanlış anlaşılma sonucu ortaya çıktığını **004a** numaralı varakta dile getirmektedir:

każā gibi irişüp bir müsellemler

gelüp gitdi każā didi o muķaddem (02)

każā-y-ıla kader hükmin getürdi

ķınā ķāđılıĝın urdı getürdi (03)

ĝalat tesvīd olunmuş rüm ilinde

ķara yazılı bir mektüb elinde (04)

ķü ‘azlüm vaķt-i maĝrib itdiler izhār

didüm ķara haberden daĝı yeg var (05)

Yazarın sürüldükten sonra, bir yerde fazla durmayıp farklı yerleri dolaştığı, **004a** numaralı varakta kendi kaleminden Őu Şekilde dile getirilmiştir:

ķıķ‘a der-nedāmet ve tesliye (10)

ba‘d-ı ezān her każāya ki uĝradum

ķaderümde ben anda ķurmadum (11)

ķoķ ķıyām eylemeyüp āķir-i kār

itmedüm celse-i ĝafīfe ķarār (12)

aldı ĝeh bir yalım felek ĝeh iki

yā ilahī ‘aceb Őuçum ni ki (13)

ĝerçi baña każā-yı ķüvŐiyye

oldı i‘fā bela-yı ĝuŐŐiyye (14)

veh ki kem-ter każayiken aĝyār

eylediler enīde istikŐār (15)

ķutalum ol ĝarāb ve bu ma‘mūr

bedel olur mı aña fāris-ĝūr (16)

itdi ĝerdün dōne dōne cevri

ya‘nī aldı anı daĝı fevri (17)

Yazar tüm bu yaşananlardan sonra emekliliğe niyet ettiğini, emekliliğin daha yararlı olacağına inandığını **004b** numaralı varakta anlatmaktadır:

iḥtilāṭ-ı ‘ibāddan tebā’üde himmet ve ittikā’-ı maḳā’id-i mu’tāddan teḳā’üde (04)

niyyet itdükde ḥāṭıra ḥāṭıra olan güftār-ı ḥikmet-şi’ār ve ḥālet-i (05)

eş’ārdur ki zıkr olunur (06)

yoḳ bu ‘azle egerçi kim tāḳat

fī’l-ḥaḳıḳa ḥuzūrdur ‘uzlet (07)

devlet oldur ki olmaya hezli

manşıb oldur ki olmaya ‘azli (08)

bilürüz eylemez ḳazāsını beg

saña şimden-girü teḳā’üd yeg (09)

görme-miyin ḥavādīs-i dehri

aldı dehrün beni ḡamı ḳahrı (10)

da’vā-yı ḥaḳḳı kim ider işbāt

bir daḡı ḳazā olasn heyhāt (11)

ḳıl tevekkül ḥudāya ol ḳāni’ (12)

ıtme nefis-i nefisüñi zāyi’ (13)

Yazarla ilgili olarak yaptığımız taramalarda çok fazla bilgiye ulaşamadığımızı daha önce belirtmiştik. Ancak metni merkeze aldığımızda yazarın tahsilli olduğu, eğitim aldığı, çeşitli devlet görevlerinde bulunduğu, aynı zamanda Arapça ve Farsça gibi dönemin geçerli yabancı dillerini bildiği anlaşılmaktadır. **003a** numaralı varaktaki “*gerçi tedrīs idi yolum (14)*” ifadesi, yazarın eğitim işleriyle meşgul olduğunu göstermektedir. Bunun yanında *li-mü’ellifihı* (yazarı tarafından) gibi ibareler altında yazılmış olan Arapça ve Farsça ifadeler, yazarın bu dillere hâkim olduğunu göstermektedir.

Eserin meydana getirilişi ve adının verilmesiyle ilgili olarak **009a** numaralı varakta bilgi verilmektedir.

ve güş-ı cenāna yetişi lā-büdd cān-ı ḥired-mend ve dīl-i ḥod-pesendüme a’ nī (01)

kendü kendüme nidā-yı ḥafı birle ve ḥiṭāb-ı ḥabıble çağırup yā hū (02)

ne ṭurursın tereddüd zamāni tevaḳḳuf āvāni degüldür ṭurma ṭur (03)

var ol şavb-ı şavāba yüz ur ya’ nī ol ne’ amü’l-merci’ ve’l-me’aba sa’ y ide-gör (04)

(...)

taştir kemāyen-baḡi ḥāzır ve müheyyā eyleyüp nefāyis-i tesānif-i (09)

ḫalefe ve ‘arāyiş-i tevārīḫ-i selefə nazar idüp bu emir-i kebır müşārün-ileyh (10)

zāyidü’l-vaşfuñ nām-ı hümāyünü yādına bu nāme-i bī-mişāle el urup (11)

bu minvāle ki zıkr olunur bir zibā maḳāle ḳāle getirüp inşāda hümāyün-nāme (12)

şî' rde şeh-nâme pey-revi bir kitâbî hâvî iki bâbı müstemil niçe fevâyid (13)

ve le'tâyif şâmil ve kâmil bir la'tîf muhtaşar müfid risâle-i cedîd te' lif idüp (14)

umürü'l-ümerâ diyü ad virdüm (15)

Yukarıdaki ifadelerden, yazarın eserini gaipten gelen bir ses doğrultusunda ve kendi kendisine yaptığı değerlendirmelerden sonra yazmaya karar verdiği anlaşılmaktadır. Yazar, tereddüt ve durma zamanı olmadığını, doğruluk yoluna yüz sürüp eseri yazmaya başladığını dile getirmektedir. Bu bağlamda kalem ve divit gibi gereçleri topladığı, aceleyle işe koyulduğu ve eseri en uygun şekliyle hazırladığı ve tamamladığı anlatılmaktadır. Ayrıca eserin yazımı sırasında, daha önce kaleme alınan eserlerden de yararlanıldığından söz edilmektedir.

Eserin, dönemin Mısır Valisi olan Hasan Paşa adına yazıldığı, “*emîr-i kebîr müşârün-ileyh (ismi önceden söylenmiş olan) zâyidü'l-vaşfuñ nâm-ı hümâyûnı yâdına bu nâme-i bî mişâle el urup (11) bu minvâle ki zîkr olunur bir zîbâ maqâle kâle getürüp*” ifadelerinden ve daha sonra yapılan Hasan Paşa övgüsünden anlaşılmaktadır.

Yazar eserini, düzyazıda *Hümayunname* (Kelile ve Dimne'nin Türkçe çevirisi), şiirde *Şehname*'nin düzeyinde görmüş ve Umurü'l-Ümera'nın her iki eseri de kapsadığını dile getirmiştir.

Eserin herhangi bir eserden çeviri olmayıp telif olduğu, yazar tarafından açıkça ortaya konmuştur: “*bir zîbâ maqâle kâle getürüp inşâda hümâyûn-nâme şî' rde şeh-nâme pey-revi bir kitâbî hâvî iki bâbı müstemil niçe fevâyid ve le'tâyif şâmil ve kâmil bir la'tîf muhtaşar müfid risâle-i cedîd te' lif idüp umürü'l-ümerâ diyü ad virdüm (009a/12-13-14-15)*”

Eserin iki bab üzerine kurulu olduğu yazar tarafından belirtilmiştir: *bâb-ı evvel i'lâm-ı selâfîn ve bâb-ı şânî elķâb-ı havâķîn (011a/13)*. Daha sonra eser içerisinde hangi kavramların açıklanacağı sıralanmıştır: *kîyümers hūşeng iskender-i zū'l-ķarneyn cem-i cemşîd ķayşer kîsrâ herķul hân hâķân tubba' necâşî fir'avn sultân orķan pâdişâh şâh (011a/16-17, 011b/01)*. Metnin gelişiminde çeşitli coğrafyalarda, hükümdarlara verilen bu unvanlar ve özellikleri kuramsal bilgiler ve destekleyici tarihsel anekdotlarla aktarılmıştır. Bu bağlamda eser, klasik bab sistemine göre düzenlenmemiş, verilmek istenen mesajlar hükümdar adları üzerinden somut örneklerle dile getirilmiştir. Konuya örnek oluşturması bakımından *hân* maddesiyle ilgili bir bölümü aktarmayı uygun görüyoruz:

zîkr-i hân (10)

aşl tatar beglerine dirler ba' de gâlebe-i isti' mâl ile sâyir milküñ (11)

melikine daħı hân didiler gâh müfred isti' mâl olunur gâh mürekkeb (12)

hân ki mürekkeb isti' mâl olunur tatar hân gibi tatar hân aşlında hân (13)

tatar idi fâriside ķâ' ide budur ki ķaçan bir şey mürekkeb vasfindan (14)

alemine naķl oluna (15)

Eserle ilgili yapılan değerlendirmelerde eserin, Kanuni döneminde Mısır valiliği yapmış olan Hasan Paşa adına yazıldığı belirtilmektedir (Uğur 2001: 61; Çolak 2003: 376). Ancak kaynakların aktardığına göre, Kanuni Sultan Süleyman döneminde Hasan

Paşa adında Mısır valiliği yapmış bir görevli bulunmamaktadır (Corci Zeydan 2015: 128-132). Hasan Paşa'nın Kanuni dönemine bağlanmasının sebebinin,

bu āşaf ol süleymān-zamāndur

anuñçun kām-kār ve kām-rāndur (008a/7)

beytinde geçen *bu āşaf ol süleymān-zamāndur* dizesindeki *süleymān-zamān* ifadesinden kaynaklandığını düşünmekteyiz. Bağlamı temel aldığımızda buradaki *süleymān-zamān* ifadesinin Hasan Paşa'yı övmek için yazıldığı ortaya çıkmaktadır. "āşaf" ifadesiyle Hz. Süleyman'ın veziri, *süleymān-zamān* ifadesiyle de Süleyman Peygamber'in dönemi kastedilmiş olmalıdır. Dolayısıyla bu beyitte telmih yoluyla bir övgüden söz edildiği anlaşılmaktadır. Nitekim aynı sayfanın sekizinci satırında geçen,

süleymān-hātem ve dāvūd-aḥkām

‘alī-‘ilm ve ḥüsn-ḥalk ve ḥasen-nām (008a/7)

beytindeki telmihlerden de Kanuni Sultan Süleyman'la bir ilgi kurulamayacağı ortaya çıkmaktadır. Bu beyitte Hz. Davut'un oğlu Hz. Süleyman'ın taşıdığı, üzerinde İsm-i A'zam yazan mühürlü yüzüğe (Pala 2005: 411) ve Hz. Davud'un sesinin gür ve etkili olmasına (Pala 2005: 108) göndermede bulunulmuştur. Burada dikkat çeken nokta, her iki peygamberin de aynı zamanda sultan olmasıdır. Dolayısıyla yazar tarafından, bu iki peygamberin özellikleriyle Hasan Paşa arasında koşutluklar kurulmuştur. Böylelikle Hasan Paşa'nın Kanuni Sultan Süleyman zamanında valilik yapmadığı ortaya çıkmaktadır.

Enderun'da yetişen ve 1580 yılında (III. Murad döneminde) hazinedarbaşılıktan vezâret rütbesiyle Mısır valiliğinde bulunan Hasan Paşa'nın yönetimi sırasında ortaya çıkan olumsuzluklar, kaynaklar tarafından aktarılmaktadır. Özellikle önceki vali (Mesih Paşa) tarafından yasaklanan rüşvetin yeniden dolaşıma sokulması ve bol miktarda para toplanması gibi olumsuz gelişmeler (Corci Zeydan 2015: 139; Özcan 1997: 5) Hasan Paşa'nın görevden uzaklaştırılmasına neden olmuştur.

Şeyh Osman bin Ali eserini, kaynakların olumsuz yönleriyle aktardığı Hasan Paşa'ya sunmuştur. Eserin giriş bölümünde **008a** numaralı varakta, Hasan Paşa'nın övgüsüne ayrılmış manzum bir parça bulunmaktadır. Manzum parçaya başlanmadan önce **007b** numaralı varakta, övgüye giriş amaçlı yazılan açıklama niteliğinde bir tümce yer almaktadır:

hātif-i ‘āṭif sālīkū'l-zikrūn delālet itdügi şāḥib-i sa‘ādetüñ ḥüsn-i ta‘bīr ile zikr-i cemīl-i ism-i ḥase(a)ni ve elṭaf-ı vaşfi ve resm-i aḥseni beyānındadır (007b/14-15-16)

(...)

aña kim ḳadri ‘ālīdür melekden

nitekim bāb-ı iḳbālī felekden (01)

şorarsañ kimdür ol şāḥib-i sa‘ādet

hümāyün-baḥş ve vālī-yi vilayet (02)

süleymān-hātem ve dāvūd-aḥkām

‘alī-‘ilm ve hüs-n-ḥalk ve ḥasan-nām (03)
 sa‘ādetle geleden ol ‘ömer-dād
 ḥarāb-ābād mısrı itdi ābād (04)
 çū geldi mısrā oldı mīr-i mīrān
 müşerrefdür bu gün erkān-ı dīvān (05)
 budur ol cümletü’l-milki cihānuñ
 vekīl-i muṭlaqı şāhib-ķırānuñ (06)
 bu āşaf ol süleymān-zamāndur
 anuñçun kām-kār ve kām-rāndur (07)
 göñül mısrını iy ğam itme tārāc
 ḥasan paşa zamānidur gözüñ aç (08)
 iki ḥākim gelüp mısrā ḥasan-nām
 il oldı her birinüñ emrine rām (09)
 o sulṭān-ısa bu mīr-i bi-gāne
 o reyyān-ısa bu yūsuf-ı zamane (10)
 o yapıdısā n’ola bir ḥūb cāmi‘
 bunuñ iḥsān ve ‘adli mısr-ı cāmi‘ (11)
 belī geldi niçe paşa-yı ‘ādil
 ve līkin gelmedi bir böyle kāmil (12)
 ‘ilmde ma‘rifetde her cihetde
 nazīri yok ḥuşūşen ma‘deletde (13)
 elinde gāh ḥāme gāh şimşīr
 dilinde gāh zıkr gāh tekbir (14)

2. Eserin Genel Dil Özellikleri

Osmanlı Türkçesinin en önemli ses bilgisel özelliği olarak dudak uyumu sürecinin başlamasını söyleyebiliriz. Bilindiği gibi Eski Anadolu Türkçesi, Eski Türkçe dönemine göre dudak uyumunun büyük oranda bozulduğu, yeni uyumsuzlukların ortaya çıktığı bir dönemdir. Bugünkü Türkiye Türkçesinde, kimi istisnaları olsa da, dudak uyumu sürecinin büyük oranda tamamlandığı dile getirilebilir. İşte bu sürecin başlangıcını Klasik Osmanlı Türkçesi dönemi oluşturur. Eski Anadolu Türkçesinde görülen uyumsuz biçimler, bu dönemde değişmeye başlamış, uyum yönünde bir gelişme gözlenmiştir. Dudak uyumu hem fonoloji hem de morfolojinin alanına girmektedir. Dolayısıyla Türkiye Türkçesinin ses ve biçim bilgisel gelişiminde Klasik Osmanlı Türkçesi dönemi büyük önem taşımaktadır. Bu dönemde verilen dil ürünlerinin bu yönden incelenmesi, bu gelişmenin izlenebilmesi açısından oldukça önemlidir.

Umurü'l-Ümera, sözü edilen dönemin başlangıcında yazılan bir eser olduğu için, geçiş döneminin özelliklerini bünyesinde barındırmaktadır. Bir yandan Eski Anadolu Türkçesinin özellikleri görülürken öte yandan yeni kullanımlar ortaya çıkmış, Türkiye Türkçesine geçiş anlamında ara bir dönemde konumlanmıştır. Eserin öne çıkan dil özelliklerini ana çizgileriyle ve maddeler hâlinde şöyle belirleyebiliriz:

➤ Umurü'l-Ümera, ölçünlü yazım yapısının kısmen görüldüğü bir eserdir. Eser içerisinde aynı sözcüğün ya da ekin ayrı biçimlerdeki yazılışlarını, geçiş dönemi özelliğine uygun bir şekilde seslik bir özellik olarak yorumlamak mümkündür. Bunun dışında eser içerisindeki sözcük ve eklerin yazımında belirli bir sistem söz konusudur. *Kalın sıradan* s ünsüzünün yer aldığı sözcüklerde *sad* (ص), *ince sıradan* s ünsüzünün yer aldığı sözcüklerde *sin* (س) harfinin kullanılması, *ince t* sesi için *te* (ت), *kalın te* sesi için *tı* (ط) harflerinin kullanımı, *damak n'si* için *kef* (ك) ya da kimi zaman *üç noktalı kef* (ك) harfinin kullanılması, metin içerisinde tutarlılık gösterir:

ıapdurmağa (023b/12)	طابدردغا
türkide (117b/8)	ترکیت
şaklardı (016b/3)	صاقلردی
sürsek (081a/8)	سورسد
añlayup (082a/8)	انگلایوب
erenlerüñ (018b/10)	ارنلردک

➤ Umurü'l-Ümera genel olarak harekeli bir eser değildir. Bunun yanında kimi sözcüklerin karıştırılmasını önlemek amacıyla yer yer kullanılan hareke sistemi belirleyici olmuştur:

bilürler (007a/5)	بیلورلر
ol melek yā melik (013b/2)	اول ملک یاملک

➤ Türkiye Türkçesinde kalınlık incelik uyumuna aykırı olarak kullanılan *+ki* aitlik eki (*evvelkiden* 086a/6, *koynundağı* mālı 096a/14) ile *hangi* ve *hani* sözcükleri (*kanğısından* 069a/6, *kanı* 010a/14, *kanğısından* idügi 117b/9) uyumlu biçimleriyle karşımıza çıkmaktadır.

➤ *+(i)ken* ulacı (bağarken 019a/2) ile *-(A)yor* şimdiki zaman (öldüreyorum 073b/10) biçimleri günümüz Türkiye Türkçesine koşut olarak uyumsuzdur.

➤ Umurü'l-Ümera, düzlük yuvarlaklık uyumu bakımından Eski Anadolu Türkçesindeki uyumsuz biçimlerin devam ettiği, yeni uyumlu biçimlerin ortaya çıktığı, aynı zamanda yeni uyumsuzlukların geliştiği bir yapıya sahiptir. İkili yapı olarak değerlendirebileceğimiz dudak uyumuna örnek olması bakımından kimi kullanımları vermeyi uygun görüyoruz:

İyelik 1. teklik kişi eki +(U)m ~ +(I)m [ıztırābumdan (070a/1); gözime (069b/17, 071b/13)]; iyelik 1. çokluk kişi eki +(U)mUz ~ +(I)mUz [zamānumuzda (054b/9); yüzümüz (066a/8)]; iyelik 2. çokluk kişi eki +(U)ñUz ~ +(I)ñUz [sizden biriñüzüñ (021b/1-2); mesmū'ınuz (060a/11)]; geniş zaman 2. teklik kişi eki +sün ~ +sIn [bilürsün (054a/10); тұrurсын (009a/3)]; geniş zaman 2. teklik kişi eki +süz ~ +sIz [dīrsüz (047b/4); қаві олурсыз (085a/3-4)]; emir 3. teklik kişi eki -sUn ~ -sIn [işitsün (007b/7); otursın (017b/6)]; ortaç eki -dUK ~ -dIK [didüklerinde (015b/13); gördigüñ (021a/7)]; ulaç eki -(y)UcAK ~ -(y)IcAK [diyücek (013b/2, 019a/6); һабір олақак (064b/15)]; ulaç eki -(y)UrAK ~ -(y)ArAK [diyürek (063a/10); āyetin okuyaraq (076a/3)]; eylemden eylem yapma eki -Ul ~ -Il [şavulmadı (087a/17); süziydi (099a/3)] vb. Ayrıca ilerü (058a/8) ~ ileri (078b/10); dügin (061a/16) ~ dügün (017a/5, 094b/10); okıdup (019b/4) ~ okur (018a/9), okurdı (090b/17); karşı (055b/14) ~ karşıya (002b/9) gibi sözcüklerdeki ikili kullanımlar geçiş döneminin özelliklerini yansıtması bakımından önemli görülmektedir.

➤ Metinde kök ünlüsü bakımından e-i kullanımında ikili yapı gösteren örnekler bulunmaktadır: yirde (016b/5) ~ yeri (033a/11); ni (004a/13) ~ nedür (006a/2); gice (078b/17) ~ geceyi (013b/15).

➤ dünyede (050a/6), düşmene (055b/14, 057a/5) gibi sözcüklerdeki uzun a ünlüleri kısalarak e ünlüsüne dönüşmüştür.

➤ ehl > ehil (007a/5), ism > isimdür (035b/8) gibi örneklerde Türkçeye aykırı ünsüz öbeklerinin arasına dar ünlü gelerek Türkçesinin ses yapısının yabancı sözcüklerde de işletilmesi sağlanmıştır.

➤ Metnimizde, iç seslerinde hemze bulunduran sözcüklerde meydana gelen bir y türemesi kurallı, bir seslik özellik olarak görülmektedir. Burada hemze düştükten sonra yan yana gelen iki ünlü arasında bir y sesinin türemesi söz konusu olmuştur: cā'iz >> cāyiz (006a/5, 077b/3), sā'ir >> sāyir (009a/6, 035a/11), fevā'id >> fevāyid (009a/13), leṭā'if >> leṭāyif (009a/14), dā'ire >> dāyire (012b/1), fā'ide >> fāyide (017a/10), ṭā'ife >> ṭāyifenüñ (035a/7)...

➤ Ortaklık bildiren +DAŞ eki dışında ünsüz uyumu bulunmamaktadır: ayaktaş (061a/7), karşıdaşı (031a/9).

➤ Eski Anadolu Türkçesinde geçmiş zamanı karşılamak için kullanılan -(y)Up (bu aḥmed adlu nebī vüçüda gel-üp 027b/10-11), -(y)Updl (ol-updı hāl-i hüvāre digergün 086a/13), -ubdur (‘usr sırrı ‘ālemüñ yeksān ol-ubdur beglere 112a/13) gibi yapıların kullanım sıklığı azalmış, görülen geçmiş zaman ve öğrenilen geçmiş zamanda bir standartlaşma (-dU/-dl; -mIş) görülmeye başlanmıştır.

➤ Şimdiki zamanı karşılamak için, Eski Anadolu Türkçesinde seyrek olarak görülen -(A)yor ekinin kullanımı öne çıkmaya başlamış, ayrıca belirli şimdiki zamanı imlemek için -mAkda yapısına başvurulmuştur: atı öldür-eyor+um (073b/10), görüp bu resme katlin ḥazından ol-ayor+dı (095b/4), aḳup geç-mekde+dür şu gibi sā'āt (006b/13).

- Eski Anadolu Türkçesindeki *-(y)IsAr*, *-(y)AsI* gibi gelecek zaman bildiren biçimbirimler metinde kullanılmamış, Klasik Osmanlı Türkçesinde yaygınlaşacak olan *-(y)AcAk* eki görülmeye başlanmıştır: *gelüp şuyı bulıma-yacağ* (102b/7).
- Eski Anadolu Türkçesinde koşul kipinin 1. çokluk kişi çekimi için kullanılan adıl kökenli *+vUz* eki kullanımdan kalkarak iyelik kökenli *+K* eki yaygınlaşmıştır: *kaç-sa+ğ* (073b/13), *çık-sa+ğ* (073b/13), *hişār yap-sa+ğ* (073b/14), *‘asker-i sulṭāna biz sür-se+k cemāl* (081a/8), *me’mūr olma-sa+ğ* (087a/14).
- İstek kipinin 1. çokluk kişi çekiminde Eski Anadolu Türkçesinden itibaren kullanılan *+vUZ’lu* yapı sürdürülmüştür: *ne çekersek çek-e+vüz* (054a/7), *ne virürsek vir-e+vüz* (054a/7), *anı daḥı bitür-e+vüz* (054a/7), *gör-e+vüz* (054a/11), *meger ki yā gel-e+vüz* (055a/11), *ṭotalum ki ‘āṣī egil-e+vüz* (055a/11-12), *gör-e+vüz* (066a/13), *sür-e+vüz* (066a/14), *id-e+vüz kıṭāl* (068b/10), *dilekler id-e+vüz* (074a/3), *hem ġāzī hem şehīd ol-a+vuz* (093a/2).
- Gereklilik çekimi için Eski Anadolu Türkçesinden itibaren görülen *-mAK gerek (lāzım)*, *-sA + kişi eki + gerek*, *-(y)A + kişi eki + gerek* gibi yapıların yanında sonradan yaygınlaşacak olan *-mAlu* biçimbirimi de kullanılmıştır: *sutūḥ kenārında düşecek maḥallde oğlan görmelü* (035a/4).
- *-(y)Up* ulaç ekinin türevleri durumundaki *-(y)UbAn(I)(n)* biçimbirimlerinin kullanımı azalmış, bir yerde *-uban* ulacı kullanılmıştır: *ḳul ol-uban* (020b/5).
- *i-* eyleminin, ek-eylem çekimi dışında *ol-* eylemine yakın kullanımları metnimizde geniş olarak yer bulmuştur: *ol selāḫin idügi* (012a/11), *ḥayr idüginde* (040b/9), *evlā idüginde* (040b/15), *ḳazāyı ehli var iken nā-ehle virmek kebāyirden idügin ḥadīs-i şerīf ile istidlāl ider* (042a/15-16), *cā’iz idügin* (058a/2), *aşr idüginde* (068b/13), *dünyā ḳaç bucağ-duğın* (084a/14), *ḥiṣāl-i zemīmeden idügi* (114a/7), *ḳanḳısından idügi* (117b/9).

Sonuç

XVI. yüzyılın ikinci yarısında Şeyh Osman bin Ali tarafından kaleme alınmış olan Umurü'l-Ümera, Kutadgu Bilig'den beri süregelen Türk siyasetname geleneği içerisinde konumlanan bir eserdir. Eser, III. Murad döneminde Mısır valiliğinde bulunmuş olan Hasan Paşa'ya sunulmuştur. Dönemin toplumsal yaşantısına ve kültürel ortamına ışık tutacak bilgilerin yer aldığı eserde iktidara yönelik belirlemeler, hükümdar adları üzerinden somut tarihsel olayların ve anekdotların aktarımı yoluyla sağlanmıştır.

Umurü'l-Ümera, Batı Türkçesinin tarihsel gelişim çizgisi içerisinde Klasik Osmanlı Türkçesi ya da Orta Osmanlıca olarak adlandırılan bir geçiş dönemi eseri kimliğini taşımaktadır. Bu dönemde, Türkçe eserlerde görülen Arapça ve Farsça sözcük ya da tamlamaların yoğun olarak işletimi, Umurü'l-Ümera'da da görülmekle birlikte, özellikle kuramsal bilgileri somutlaştırmak amacıyla aktarılan hikâye, anekdot ve tarihsel olayların anlatımında yalın bir Türkçeye başvurulduğu görülmektedir. Bu durumu, aktarılmak istenen iletinin daha iyi anlaşılması çabasının bir sonucu olarak

görebiliriz. Bu anlamda eseri orta nesir olarak adlandırılan düzyazı biçiminin bir yansıtıcısı olarak değerlendirebiliriz.

Umurü'l-Ümera dil özellikleri yönüyle geçiş döneminin özelliklerini bünyesinde barındıran bir eserdir. Eski Anadolu Türkçesi özelliklerinin sürdürülmesinin yanında yeni seslik ve biçimlik özelliklerin de ortaya çıktığı görülmektedir. Bu durum, dudak uyumundaki yeni gelişmeler, kimi kip eklerindeki yeni kullanımlar (şimdiki zaman, gelecek zaman, koşul, gereklilik) ve kişi eklerindeki değişimler (koşul birinci çokluk ekinin adil kökenli kişi eki yerine iyelik kökenli kişi ekiyle çekimlenmesi gibi) olarak gözlemlenebilmektedir.

KAYNAKÇA

BURSALI MEHMED TAHİR (2009). “Ahlâk Kitaplarımız”, Sadeleştiren: Saadettin Özdemir, **Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 22, s. 161-176.

BURSALI MEHMED TAHİR (2016). **Osmanlı Müellifleri**, Hazırlayan: M. A. Yekta Saraç, C. I-II-III, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.

CORCİ ZEYDAN (2015). **Osmanlı Mısırı**, Tahkik: Muhammed Harb, Çeviren: Mustafa Özcan, İstanbul: Özgü Yayınları (Ark Kitap).

ÇOLAK O. M. (2003). “İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Siyasetnâmeler Bibliyografyası”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 1, S. 2, s. 339-378.

DENİZ G. (1999). “Bir Osmanlı Aydını Bursalı Mehmet Tahir Bey ve Siyaset’e Müteallik Âsâr-ı İslamiye Adlı Risalesi”, **Journal of Islamic Research**, Volume 12, No. 1, s. 58-64.

HAMMER J. V. (2007). **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C. 2, Editör: Mustafa Güçlü-Bilge Bozkurt, İstanbul: İlgü Kültür Sanat Yayıncılık.

<http://www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme-kilavuzu/> (Erişim Tarihi: 12.02.2018).

İNALCIK H. (2014). **Devlet-i ‘Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-II**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

KARPUZ H. Ö. ve AYDEMİR Ö. K. (2011). “Kâtibî ve Gencine-i Adaleti”, **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 6/1, Winter, Ankara-Turkey, pp. 75-86.

KARPUZ H. Ö. ve AYDEMİR Ö. K. (2012). “Gencine-i Adalet’te İktidar Aracı Niteliği ile Bilgi Üzerine Söylem Çözümlemesi”, **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 7/4, Fall, Ankara-Turkey, pp. 137-144.

KÂTİP ÇELEBİ (2007). **Keşfü’z-Zünûn An Esâmi’l-Kütübi Ve’l-Fünûn**, Çeviren: Rüştü Balcı, C. 5, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

- LEVEND A. S. (1962). "Siyaset-nameler", **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, s. 167-194.
- MEHMED SÜREYYA (1996). **Sicill-i Osmani**, Yayına Hazırlayan: Nuri Akbayır, Eski Yazıdan Aktaran: Seyit Ali Kahraman, C. 6, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- OCAK A. Y. (1998). "Din ve Düşünce: II-Düşünce Hayatı", **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, C. 2, Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul: İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), s. 159-193.
- ÖZCAN A. (1997). "Hadım Hasan Paşa", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 15, s. 5.
- ÖZGEN M. K. (2010). "Bursalı Mehmet Tahir'in Ahlak Kitaplarımız Adlı Eseri", **Bilimname Dergisi**, C. 1, S. 18, s. 251-264.
- PALA İ. (2005). **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, İstanbul: Kapı Yayınları.
- PEÇEVİ İBRAHİM EFENDİ (1992). **Peçevi Tarihi**, C. 2, Hazırlayan: Bekir Sıtkı Baykal, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- SEVERCAN Ş. (1990). "Bursalı Mehmet Tahir Efendi ve Siyasete Müteallık Asar-ı İslamiyyesi", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 4, s. 585-595.
- ŞEYH OSMAN BİN ALİ (1582/1583). **Umurü'l-Ümera**, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi No. 5361.
- ŞEYH OSMAN BİN ALİ (1582/1583). **Umurü'l-Ümera**, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih No. 4188.
- TÜRK H. B. (2012). **Çoban ve Kral Siyasetnamelerde İdeal Yönetici İmgesi**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- UĞUR A. (2001). **Osmanlı Siyaset-Nâmeleri**, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- UZUNÇARŞILI İ. H. (2011). **Osmanlı Tarihi II. Selim'in Tahta Çıkışından 1699 Karlofça Andlaşmasına Kadar**, C. 3, Kısım 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ZİNKEISEN J. W. (2011). **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C. 3, Çeviren: Nilüfer Epçeli, İstanbul: Yeditepe Yayınları.